

І. В. Козлик

**МЕТОДОЛОГІЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА
ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА**

*Цикл статей, присвячений світлій пам'яті
мого друга, видатного українського методиста,
культуролога і поета
Юрія Ібрагімовича Султанова*

***Стаття перша. Історія питання і обґрунтування
проблематики***

(Уперше надрукована: Зарубіж. літ. в навч. закл. — К., 2003. — № 9. — С. 2–9)

Стаття перша

ІСТОРІЯ ПИТАННЯ І ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ

Початковим пунктом у власне науковому розгляді літературознавчої проблеми більш-менш узагальнюючого плану є самовизначення дослідника у сфері методології як зосередження ключових засад пізнавальної наукової діяльності, тобто у тій сфері, яка сама постала нині досить проблематичною. Не буде, здається, перебільшенням сказати, що питання літературознавчої методології сьогодні викликають якщо не страх, то небажання до них звертатися (щось на зразок настанови „від гріха подалі”). І це цілком зрозуміло в ситуації, коли чинними фактично залишаються ті висновки, які ще в свій час зробив офіційний радянський методолог-літературознавець О. С. Бушмін, а саме:

1) питання методології літературознавства так і не стали об'єктом систематичної уваги наукових колективів, чому вони і виявилися з плином часу досить призабутими, що заважає інтенсифікації подальшого розвитку науки про літературу;

2) коло основних методологічних питань сучасного літературознавства і порядок їх органічного взаємозв'язку так до кінця і залишилися не з'ясованими¹.

Так, у книзі А. О. Ткаченка „Мистецтво слова (Вступ до літературознавства)”, призначеній для гуманітаріїв, про методологію взагалі не згадується², а у підручнику для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти „Теорія літератури”, який створений за науковою редакцією О. А. Галича, про методологічну базу літературознавства сказано

¹ Див.: Бушмин А. С. Наука о литературе: Проблемы. Суждения. Споры. — М., 1980. — С. 8, 9, 12 й ін. Нагадаю, що перше видання цієї книги під назвою „Методологические вопросы литературоведческих исследований” вийшло в 1969 році в Ленінграді (нині Санкт-Петербург).

² Див.: Ткаченко А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): підручник для гуманітаріїв. — К., 1997. — С. 9 (див. також відсутність слова „методологія” у предметному покажчику на с. 442 цього видання). Аналогічну ситуацію спостерігаємо і у новітньому російському підручнику з теорії літератури, який написав В. Є. Халізев (див.: Хализев В. Е. Теория литературы. Учеб. 2-е изд. — М., 2000. — С. 389).

аж у п'яти рядках, де вона фактично виводиться за межі структури науки про літературу і тому цілком закономірно є відсутньою у відповідній схемі, яка наочно ілюструє уявлення авторів підручника про цю структуру³. Натомість увага переноситься на розгляд питання про зв'язок літературознавства з іншими науками⁴.

Таке ставлення авторів названих новітніх навчальних книг до літературознавчої методології можна оцінити і як негативний наслідок спадкоємного зв'язку з попередньою традицією видання підручників з теоретико-літературних дисциплін, призначених для студентів вищих навчальних закладів. Це стосується всіх без винятку радянських підручників зі вступу до літературознавства чи теорії літератури, де питання літературознавчої методології входять у предметне коло завдань теорії літератури і зводяться лише до встановлення принципів ідейно-художнього аналізу літературних творів і найважливіших закономірностей розвитку літератури⁵, причому принципи ці подаються готовими і безсумнівними. І якщо російські автори Г. М. Пospelов та Є. Г. Руднева все ж виокремлюють у своєму підручнику окремий параграф „Літературознавство та його методологія”, то тільки для того, щоб завершити цей параграф декларативним висновком: „...літературознавство потребує саме такої методології, котра допомогла би літературознавцям зрозуміти закономірності історичного розвитку художньої літератури різних народів світу”. При цьому йдеться не про методи, а про один метод

³ Див.: Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. О. Галича. — К., 2001. — С. 7–8, 462 (схема 1).

⁴ У цьому спостерігається певна спорідненість підручника за редакцією О. Галича з відомим свого часу московським підручником, створеним авторським колективом під керівництвом Г. М. Пospelова, „Введение в литературоведение” (третє видання вийшло у 1988 році), який теж відкривається параграфами, де йдеться про зв'язок літературознавства з іншими науками (див.: Введение в литературоведение: Учеб. для филол. спец. ун-тов / Г. Н. Пospelов, П. А. Николаев, И. Ф. Волков, С. В. Калачева, Е. Г. Руднева, В. Е. Хализев, Л. В. Чернец, А. Я. Эсалнек; Под ред. Г. Н. Пospelова. — М., 1988. — С. 4–11).

⁵ Див: Головенченко Ф. М. Введение в литературоведение. — М., 1964. — С. 3; Теорія літератури / За ред. В. Ф. Воробйова та Г. А. В'язовського. — К., 1975. — С. 10; Лесик В. В. Введение в марксистско-ленинскую методологию литературоведения. — Львов, 1984. — С. 15. Подібне — див. також: Faruno J. Введение в литературоведение. Часть I. Wstęp do literaturoznawstwa. Część I. — Katowice, 1978. — S. 30.

літературознавства, під яким розуміється „певне розуміння тих зв'язків, які існують між розвитком літератури та загальним розвитком життя народів і всього людства”⁶.

Подібні судження в нинішній ситуації втратили свою чинність хоча б тому, що, по-перше, наука як пізнавальна діяльність не може зводитися до якогось одного-єдиного методу⁷, по-друге, саме розуміння історичності літературної еволюції не залишилося незмінним, по-третє, подібне вищенаведеному розуміння літературознавчої методології стосується швидше предмету науки про літературу, ніж самої цієї науки⁸, по-четверте, самі філософи і методологи акцентують на тому, що донині ніде в світі нема працюючого поняття методу, поняття про те, що таке методологія як методологія чи „логія” методу (а, значить, таке поняття все ще треба виробляти)⁹.

Підсумком загальної тенденції неуваги до методологічних питань літературознавства можна вважати *закономірну* відсутність у московському „Литературном энциклопедическом словаре”, який вийшов 1987 року за редакцією В. М. Кожевнікова та П. О. Ніколаєва у центральному видавництві

⁶ Введение в литературоведение / Под ред. Г. Н. Поспелова. — С. 22, 14. Подібне знаходимо і у визначенні методології літературознавства у посібнику В. В. Лесика — див.: *Лесик В. В.* Введение в марксистско-ленинскую методологию литературоведения. — С. 3. Всі виділення тексту в цитатах, крім вказаних випадків, належать авторам цитованих студій.

⁷ Нагадаю хоча б граничну у своєму своєрідному релятивізмі позицію засновника операціоналізму як самостійної доктрини в філософії науки американського фізика і філософа П. У. Бріджмена (1882–1961), який писав: „Моя наука операціонально відрізняється від Вашої науки, як і мій біль відрізняється від вашого болю. Це веде до визнання того, що існує стільки наук, скільки індивідів” (цит. за: *Абушенко В. Л.* Операціоналізм // *Новейший философский словарь* / Сост. и гл. науч. ред. А. А. Грицанов. — Мн., 1998. — С. 489). Якщо врахувати, що проблематика операціоналізму (способи, схеми, процедури взаємодії у пізнавальній діяльності суб'єкта з об'єктом, схемотехніка різних знань і робота з нею тощо) належать до царини власне методології, то цілком припустимо переформулювати Бріджменове твердження на таке: існує стільки методів і методологій, скільки є вчених-дослідників.

⁸ „Теорія літератури і методологія науки про літературу, — справедливо писав О. С. Бушмін, — повинні розглядатися як два розділи... <дві самостійні дисципліни> теоретичного літературознавства, тісно пов'язані, глибоко взаємообумовлені, але разом з тим такі, що відрізняються характером своїх функцій, своїх завдань. Теорія літератури має справу з законами і категоріями художньої творчості, методологія літературознавства... визначає принципи їх наукового дослідження... Теорія звернена власне до літератури, методологія — до науки про літературу” (*Бушмин А. С.* Наука о литературе: Проблемы. Суждения. Споры. — С. 17, 8, 9, 12).

⁹ Див. про це: *Щедровицкий Г. П.* Перспективы и программы развития СМД-методологии // *Щедровицкий Г. П.* Философия. Наука. Методология. — М., 1997. — С. 591.

„Советская энциклопедия”, статті під назвою „Методологія літературознавства” чи „Літературознавча методологія”. Попри все інше тут спрацювала інерція реального стану у сфері методологічних проблем науки про літературу, який вже встиг стати на той час звичним, зручним і комфортним.

Проте заради справедливості варто все ж згадати, що і за радянських часів у цілком цензурних, офіційних виданнях було й інше ставлення до питань методології літературознавства, яке, до речі, певним чином намагалося враховувати ті кардинальні зміни, які відбулися у розвитку науки загалом на момент середини ХХ століття.

Втілення такої позиції можна знайти у статті Г. М. Фрідлендера „Методологія літературознавства”, надрукованій у 9-му (додатковому) томі „Краткой литературной энциклопедии”. „Методологія літературознавства, — писав у 1978 році відомий російський вчений, — теоретична наукова дисципліна, завдання якої — розробка принципів побудови науки про літературу... і окремих її розділів, вивчення доступних їм шляхів і методів дослідження, оцінка порівняної ефективності та меж застосування цих методів. ...Деякі радянські і зарубіжні вчені розглядають методологію літературознавства як частину теорії літератури. Проте зростання у 20 ст. ролі питань методології наукового пізнання взагалі, особливо методології суспільних (гуманітарних) наук дає підставу сьогодні розглядати методологію літературознавства як особливу галузь літературознавства, яка, спираючись на принципи загальної методології наукового знання, розробляє їх стосовно до своїх особливих проблем, завдань та структури”¹⁰.

І нехай ця стаття ще побудована на критиці ідеалізму і західного літературознавчого досвіду під гаслом „методологічної кризи буржуазного літературознавства”, та все ж характеристика методології літературознавства як окремої (тобто відокремленої від власне теорії літератури) галузі в

¹⁰ Фридлендер Г. М. Методология литературоведения // Краткая литературная энциклопедия: В 9 т. — М., 1978. — Т. 9. — Стлб. 526.

структурі літературознавства, з одного боку, а з другого — розуміння того, що в методологічній сфері науки про літературу треба розрізняти загальну методологію і спеціальну методологію¹¹, — все це так чи інакше містило в собі перспективні тенденції у розвитку логіко-епістемологічної і філософської думки ХХ століття, наслідки розгортання яких і сьогодні ще потребують детального осмислення.

Саме в подібному руслі звернулися до питання про методологію літературознавства автори українського довідково-енциклопедичного видання „Літературознавчий словник-довідник” Р. Т. Гром’як, Ю. І. Ковалів і В. І. Теремко, включивши до нього спеціальну статтю „Літературознавча методологія”. Цю статтю вони побудували на ідеях практичної орієнтації методології (спираючись на гегелівське визначення методу як теорії, повернутої до практики), її динамічного характеру і необхідності дотримання умов методологічного плюралізму (з посиланням на І. Фізера) як фактора продуктивного розвитку науки про літературу, методологічної ролі теорії літератури¹². Така позиція авторів вказаного словника базується на усвідомленні нагальної для подальшого розвитку українського літературознавства необхідності в „оновленні методологічних основ критичної думки”¹³, з чим неможливо не погодитися.

При цьому варто відразу ж підкреслити, що саме суто методологічна робота і задані нею простір і вектори діяльності по-справжньому та органічно, а не декларативно-виправдовуючи, інтегрують літературознавство у сферу сучасних проблем існування і функціонування науки як такої, а,

¹¹ У відповідності до результатів диференціації науки про літературу, пише Г. М. Фрідлендер, коли в ній утворилася низка більш вузьких дисциплін (основних і допоміжних), „методологія літературознавства поділяється на загальну, предмет якої основні, фундаментальні проблеми літературознавства як науки, та спеціальну, яка розробляє питання про специфічні методи (і про робочу методику) окремих літературознавчих дисциплін. З цих двох перший розділ — визначальний, тому що завдання спеціальних літературознавчих дисциплін і доступні їм методи залежать від завдань, принципів, загальної методології літературної науки” (Фрідлендер Г. М. Методологія літературознавства. — Стлб. 527).

¹² Див.: Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром’як, Ю. І. Ковалів та ін. — К., 1997. — С. 430–431.

¹³ Див.: Там само. — С. 5.

значить, відіграють стосовно науки про літературу ідентифікаційну роль. Іншими словами, питання про оновлення методологічних основ літературознавства отримує своє конкретне змістовне наповнення і простір вирішення перш за все у контексті загальної потреби в оновленні методологічної культури в науковій діяльності як такій¹⁴.

Проблематичність методологічної сфери науки про літературу проявляється і в тому, що переосмислення вимагає також питання про співвідношення між методологією літературознавства та філософією. Ще у 1980 році, тобто за доби суцільного панування „марксистсько-ленінської філософії” в ролі методологічної основи радянського літературознавства, О. С. Бушмін все ж виступив проти позиції, згідно з якою всі методологічні питання конкретних наук є філософсько-логічними питаннями і тому ними повинні займатися виключно філософи¹⁵. „Це, — справедливо писав учений, — породжує індиферентизм, сковує ініціативу представників конкретних наук у сфері самостійних методологічних пошуків”¹⁶.

Правда, обґрунтування тут були лише такі, якими вони тільки і могли бути у відомого представника тодішнього офіційного радянського літературознавства, тобто в О. С. Бушміна ми не знайдемо покликання на те, що місце і роль філософії у системі наук в останні десятиріччя ХХ століття була вже принципово іншою, ніж та, на якій вперто наполягав марксизм-ленінізм. Свій захист методології конкретних наук О. С. Бушмін обґрунтовував виключно в межах панівної тоді ідеології, підкреслюючи зокрема, що методологія конкретної науки підтверджує істинність

¹⁴ Про актуальність методологічних проблем для самоусвідомлення стану і перспектив розвитку сучасної науки — див.: *Лук'янець В. С., Кравченко О. М., Озадовська Л. В.* Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури. Монографія. — К., 2000; *Світоглядно-методологічні інновації в західноєвропейській філософії.* — К., 2001.

¹⁵ Артикуляцію цієї позиції — див.: *Бышков А.* К вопросу о системе методологии и методов в диалектической логике // *Диалектика и логика научного познания.* — М., 1966. — С. 333, 322–323.

¹⁶ *Бушмин А. С.* Наука о литературе: Проблемы. Суждения. Споры. — С. 13. Та й ще раніше, у 1964 році, в радянській „Філософській енциклопедії” теж було визнано, що „теоретичні та методологічні основи конкретних наук розробляються не тільки філософією, але й ними самими” (див.: *Копнин П., Спиркин А.* Методология // *Философская энциклопедия: В 5 т.* — М., 1964. — Т. 3. — С. 421).

діалектичного й історичного матеріалізму радянського зразка, „поглиблює й розширює своїми відкриттями уявлення про його загальну евристичну цінність”¹⁷. Але важливість постановки самого питання цим не знімається і не елімінується.

Саме в методологічному просторі загальних засад радянського літературознавства і отримувало свою певну чинність зведення літературознавчої методології до конкретизації філософських теорій у сфері вивчення художньої літератури, яке свого часу репрезентувалося і В. В. Лесиком¹⁸, і в руслі такого підходу воно цілком зрозуміле. Але саме в руслі такого підходу з його жорстко лімітованим, свідомо відібраним, виходячи з політико-ідеологічних критеріїв, набором значущих факторів і фактів, підходу, який вже належить сфері історичної пам’яті, а не актуальній дійсності сьогодення. А ця остання базується на знятті колишніх обмежень, на вільному введенні у динаміку інтелектуальної думки усього розмаїття існуючого гносеологічного, факторного і фактографічного матеріалу, базується на розгортанні тієї його максимально можливої повноти, яка скасовує теоретичну та практичну спроможність, вірогідність і легітимність твердження одного з авторів новітнього українського підручника з теорії літератури про те, що „методологічною базою для літературознавства є філософія, в річищі якої воно розвивалося впродовж багатьох століть”¹⁹. Адже відразу виникає питання: яка саме філософія сьогодні може бути, тим паче є, методологічною базою для літературознавства? І я не переконаний, що в такій парадигмі постановки на це питання вдасться хоч якось зрозуміло відповісти. Максимум, на що можна буде зіслатися, так це на фразу „можливі варіанти”.

Тут варто зважити і на те, що навіть з точки зору традиційного (у більш широкому, ніж власне звичний колись для радянської офіційної науки марксистсько-ленінський) погляду, представлено у тезі: „наука базується

¹⁷ Див.: Бушмин А. С. Наука о литературе: Проблемы. Суждения. Споры. — С. 14.

¹⁸ Див.: Лесик В. В. Введение в марксистско-ленинскую методологию литературоведения. — С. 21.

¹⁹ Див.: Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник. — С. 7–8.

на методах філософії”, — визнається, що „методів філософії недостатньо, щоб розгорнути саму науку: в кожній науці є свої особливі методи”, які „спрацьовують у сфері одних явищ і не спрацьовують у сфері інших”²⁰. Головне ж полягає в тому, що зведення методологічної бази літературознавства до філософії абсолютно не враховує актуальний досвід саморефлексії самої філософії у ХХ столітті, а також нехтує тими змінами в інтенсивному розвитку самої науки, які відбулися у минулому столітті і рішуче проблематизували колишню ієрархічну єдність її власної внутрішньої структури.

Сутність цих кардинальних змін, як писав ще 1974 року Г. П. Щедровицький, впливає зі зміни соціокультурної ситуації, яку, починаючи з середини ХІХ століття, „можна характеризувати як кризу філософії і філософського мислення”²¹ і яка була детермінована „внутрішнім ходом розвитку самої науки, законами спеціалізації її різних галузей і розділів”²². Вказана криза, на думку видатного російського мислителя ХХ століття, полягає в тому, що філософія, яка завжди намагалася здійснювати функцію об’єднання і синтезу знань і діяльності, завжди прагнула побудувати єдину картину світу, так і не впоралася з цим завданням²³. Через це філософія

²⁰ Див.: *Щедровицький Г. П. Теория деятельности и её проблемы* // Щедровицький Г. П. *Философия. Наука. Методология*. — М., 1997. — С. 264. Надалі я навмисне часто покликаюся на конкретні статті Г. П. Щедровицького, а не на книги, в яких вони зібрані, щоб продемонструвати ту інтенсивність, з якою в Московському Методологічному Гуртку, лідером якого був Г. П. Щедровицький, розглядалися проблеми методології, філософії і науки у контексті актуальної соціокультурної ситуації. (Про діяльність Г. П. Щедровицького і Московського Методологічного Гуртка — див.: *Пископтель А. К творческой биографии Г. П. Щедровицкого (1929–1994)* // Щедровицький Г. П. *Избранные труды*. — М., 1995. — С. XIII–XXXVII; *Мацкевич В. В. Щедровицкий* // *Новейший философский словарь* / Гл. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. — Мн., 1998. — С. 828.

²¹ *Щедровицький Г. П. Об одном направлении в современной методологии* // Щедровицький Г. П. *Философия. Наука. Методология*. — М., 1997. — С. 404.

²² *Щедровицький Г. П. Стратегия научного поиска* // Щедровицький Г. П. *Философия. Наука. Методология*. — М., 1997. — С. 486.

²³ Див.: *Щедровицький Г. П. Об одном направлении в современной методологии*. — С. 391, 403–404. Криза класичної філософії, писав Г. П. Щедровицький у першій половині 1970-х років, як характерний момент наявної в суспільстві соціокультурної ситуації, і була викликана „усвідомленням того факту, що філософія в значній мірі втратила свої засоби управління наукою і загубила роль координатора у розвитку наук, роль посередника, який переносив методи і засоби з одних наук в інші” (*Щедровицький Г. П. Системное движение и перспективы развития системно-структурной методологии* // Щедровицький Г. П. *Избранные труды*. — М., 1995. — С. 67).

перестала виконувати інтегруючу функцію по відношенню до науки, що призвело до виникнення розриву між ними, через який філософське рішення не вирішує сучасні парадокси²⁴. Якщо ж, розмірковує далі Г. П. Щедровицький, філософія не забезпечує подальшого розвитку, то кожна конкретна наука створює свою власну „філософію”, що і призвело до розгортання різних форм неопозитивізму і „сцієнтизму”²⁵.

Тепер філософія вже не може беззаперечно претендувати на привілейоване становище у системі наук, оскільки втратила здатність виконувати свою традиційну функцію встановлення ступеня точності, істинності та важливості наукових, моральних, естетичних репрезентацій, тобто не в змозі сьогодні реалізувати свої власні традиційні вимоги, які теж традиційно базувалися, говорячи словами прагматика Ричарда Рорті, на зачаруванні метафорою, що розум віддзеркалює світ²⁶.

В цьому відношенні, писав ще німецький філософ-феноменолог Едмунд Гуссерль (1859–1938), «скепсис відносно самої можливості метафізики, крах віри в універсальну філософію як наставницю людини Нового часу означає разом з тим і руйнування віри в „розум”, тлумачений у тому ж смислі, в якому греки протиставляли епістему (знання) і уокса (судження)»²⁷.

Так само і з точки зору опонента Ричарда Рорті систематика Юргена Габермаса, який не погоджується з рортівським висновком про

²⁴ Г. П. Щедровицький пише з цього приводу: філософська картина світу — „не та єдина картина світу, котра потрібна тепер для об’єднання й інтеграції, з одного боку, різних наук — природничих, гуманітарних, суспільних і технічних, — а з іншого боку, сучасної науки, сучасної інженерії та сучасних форм організаційно управлінської діяльності. Філософська картина світу... не та картина, яку сучасний учений, сучасний інженер і сучасний керівник можуть використати у своїй професійній діяльності” (*Щедровицький Г. П. Об одном направлении в современной методологии.* — С. 404–405).

²⁵ «Відбувається розпад філософії, і разом з цим ставиться під загрозу єдине існування людства як мислячого суб’єкта. Всі галузі науки починають розходитися по своїх екологічних нішах, і разом з цим зникає „мисляча людина”. Залишаються „фізично мисляча” людина, „біологічно мисляча” людина і т. д. Наука, керована філософією, перестає бути тією інтегруючою силою, яка раніше підтримувала існування єдиного людства» (*Щедровицький Г. П. Стратегия научного поиска.* — С. 485–486; див. також: *Щедровицький Г. П. Системное движение и перспективы развития системно-структурной методологии.* — С. 67).

²⁶ Див. вступ Кеннета Бейнса до публікації роботи Р. Рорті „Прагматизм і філософія”: Після філософії: кінець чи трансформація? / Пер. з англ. — К., 2000. — С. 22.

²⁷ *Гуссерль Э. Кризис европейских наук // Гуссерль Э. Философия как строгая наука.* — Новочеркасск, 1994. — С. 58.

зобов'язаність філософії відмовитися від обов'язків „берегині раціональності”²⁸, філософія все ж не може більше претендувати на функції вищого арбітра або завершального судді у рішеннях щодо науки та культури, встановлюючи з висоти посади розпорядника для кожної сфери відповідне їй місце, керуючись при цьому винятково трибуналом чистого розуму: сьогодні вона, швидше, вступає у ділову співпрацю з гуманітарними науками²⁹.

Крім того, сама філософія „у наш час дуже збентежена проблемою продовження свого існування” ще й тому, що не тільки „становлення новочасних наук про природу, мабуть, назавжди вивело галузь природничонаукових досліджень з-під опіки філософської рефлексії”, але й гуманітарні науки і мистецтво „зміцнилися настільки, що змогли вивести з-під монопольного володіння та контролю філософії і цю сферу досліджень”³⁰. І як би не трактували актуальну нині ситуацію „після Філософії” представники різних напрямів сучасної філософської думки³¹, але для герменевтика Ганса-Георга Гадамера і постструктураліста Жака Дерріди, представників різних тенденцій в аналітичній філософії Дональда Девідсона, Гіларі Патнема та Майкла Дамміта, прагматика Ричарда Рорті, постмодерністів Мішеля Фуко та Жана-Франсуа Ліотара так чи інакше спільним є переконання, що „філософська думка не може розвиватися так, як вона робила це раніше”³².

Ось чому в наявній соціокультурній ситуації філософія *не може бути і тим паче не може проголошуватися методологічною базою науки загалом і*

²⁸ Габермас Ю. Філософія як берегиня та інтерпретатор // Після філософії: кінець чи трансформація? / Пер. з англ.. — К., 2000. — С. 262.

²⁹ Див.: Після філософії: кінець чи трансформація? / Пер. з англ.. — К., 2000. — С. 258; Габермас Ю. Філософія як берегиня та інтерпретатор.— С. 272–273. Зверну увагу, вслід за автором вступу до публікації вказаної праці Ю. Габермаса Джеймсом Бохманом, і на те, що таку думку про „Aufhebung” філософії в особливому „філософському різновиді” гуманітарної науки в різних варіантах можна знайти у Карла Маркса, Зігмунда Фрейда, Макса Вебера, Емілія Дюркгейма, Джорджа Міда, Жана Піаже, а також у ранніх програмних заявах Франкфуртської школи (див. про це докл.: Після філософії: кінець чи трансформація? — С. 258).

³⁰ Загальний вступ // Після Філософії: Кінець чи трансформація? // Після філософії: кінець чи трансформація? / Пер. з англ.. — К., 2000. — С. 5. (Курсив мій — *I. К.*)

³¹ Конкретні приклади — див.: там само. — С. 6–7.

³² Там само. — С. 6.

літературознавства зокрема³³, а лінійне і однозначне підпорядкування методології літературознавства філософії, навіть якщо воно здійснюється суто декларативно і без пояснень, виглядає за таких умов як нонсенс.

Отже, в середині ХХ століття у відношеннях між філософією, наукою і методологією науки відбулася кардинальна зміна, яка потребує іншого відношення і до методології, і до науки, і до філософії. Ця зміна пов'язана з втратою власне „науковим мисленням” своєї гегемонії, місця і ролі провідної форми мислення, яка головним чином впливала на дух і ідеологію суспільно-інтелектуального життя європейського суспільства. Дане „наукове мислення”, яке вважалось взірцевим для показових в якості стандарту науковості природничих наук аж до межі ХІХ–ХХ століть, було зафіксоване ще в класичних роботах Галілео Галілея і розвинулося й канонізувалося в наступні 250 років. У цей історичний період розвитку європейської цивілізації, тобто з ХVІІ по ХІХ століття, саме наука як провідна форма організації мислення і діяльності „вибудовувала загальне світоглядне бачення світу”, вона була формою, яка організовувала і об'єднувала різні наукові предмети і так нормувала, формалізувала і автономізувала

³³ Це не означає, що філософська діяльність навіть у межах своєї традиційної сфери є безглуздим заняттям, оскільки, як зазначає Гіларі Патнем, „глибинні проблеми *існують*; безглуздими є лише легкі відповіді на них” (Патнем Г. Чому розум не може бути натуралізований? // Після філософії: кінець чи трансформація? / Пер. з англ. — К., 2000. — С. 199.). Натомість це означає, що уявлення про конкретні напрями філософської діяльності, про її зміст і призначення дуже різні у різних філософів, що філософія вже більше не сприймається як „пошук такого фінального словника, головна відмінність якого від усіх інших претендентів на цю ж роль полягає в тому, що істина його передбачається відомою заздалегідь” (Рорті Р. Прагматизм і філософія // Після філософії: кінець чи трансформація? / Пер. з англ.. — К., 2000. — С. 59.). Так, для Р. Рорті філософія повинна займатися пошуком нових форм саморепрезентації, розмноженням (проліферацією) нових форм дискурсу, тобто не практикувати Філософію як слідування вказівкам Платона і Канта. З точки зору Ж. Дерріди, філософія повинна реалізувати проект деконструкції західної метафізики або „логоцентризму”, щоб поставити під сумнів поняття Буття як присутності, яке й започатковує, на думку французького філософа, типові метафізичні чи „логоцентричні” протиставлення і парадокси. Майкл Самміт вважає, що предмет філософії — це ревізія певних типів нерозуміння, що корениться в наших власних поняттях, концепціях. Для Гіларі Патнема філософи обговорюють великі проблеми, відчуваючи, що про них можна сказати щось важливе, навіть якщо не існує остаточних гранд рішень. На думку Юргена Габермаса, філософія повинна бути постачальником ідей, які повинні трактуватися як емпіричні гіпотези, повинна виступати посередником та інтерпретатором і компенсувати цим диференціацію та виокремлення різних сфер суспільного життя. Філософію як прояснення умов інтенціональності сприймав філософський антрополог Чарльз Тейлор (див. про це докл.: Після філософії: кінець чи трансформація? / Пер. з англ.. — К., 2000. — С. 22, 110, 169, 170, 200, 259, 276, 405 й ін.).

інтелектуальну роботу, що в результаті процес пізнання неймовірно інтенсифікувався³⁴.

Наукова організація мислення, принципи якої були розроблені перш за все в працях Галілео Галілея, Френсіса Бекона та Рене Декарта, надала йому суттєві переваги у порівнянні з іншими організаціями мислення, а це, кінець кінцем, призвело до того, що поняттям науки і наукового почали надавати занадто універсального характеру, „коли всі і будь-які форми мислення розглядаються як наукові, а існуючі форми наукового мислення — як загальні і універсальні”³⁵. В такій ситуації у XVII столітті навіть філософія, яка з XV століття об’єднувала в одне ціле численні окремі наукові предмети, вже не могла не стати науковою³⁶, і наука, увібравши в себе якісь моменти філософського світогляду, перейняла на себе ті інтегруючі функції, які колись були прерогативою виключно філософії. При цьому наука у XVII–XIX століттях „розробила такі підходи, задала такі процедури й операції роботи, які виявилися не під силу спекулятивному філософському методу”, через що загальні філософські світоглядні картини починають „не спрацьовувати” в сферах науки й „онаучненої” практики³⁷.

Разом з тим сам розвиток науки у статусі провідного соціокультурного фактора привів до виникнення принципово нових цивілізаційних обставин, парадоксів і проблем, які вже не можуть бути вирішеними традиційними науковими засобами, традиційною методологією науки, більше того, які гальмують подальший розвиток самої наукової діяльності. В цьому

³⁴ Див.: Щедровицький Г. П. Об одном направлении в современной методологии. — С. 381, 383; Щедровицький Г. П. Перспективы и программы развития СМД-методологии — С. 549; Щедровицький Г. П. Стратегия научного поиска. — С. 483;

³⁵ Щедровицький Г. П. Методология и наука // Щедровицький Г. П. Философия. Наука. Методология. — М., 1997. — С. 354–355.

³⁶ Така тенденція, як відомо, знайшла своє неодноразове базисне теоретичне втілення в останні два десятиріччя XVIII століття в фундаментальній студії Імануїла Канта „Критика чистого розуму” та у трактаті Йогана Фіхте „Про науковчення або так звану філософію”, де ці представники німецької класичної філософії обґрунтовували можливість філософії як науки і як фундаменту усього наукового знання, а в першій половині XX століття — в роботах „останнього класика” німецької філософії і засновника феноменології Едмунда Гуссерля „Ідеї до чистої феноменології та феноменологічної філософії”, „Філософія як строга наука”, „Амстердамські доповіді”.

³⁷ Див.: Щедровицький Г. П. Перспективы и программы развития СМД-методологии. — С. 549, 550.

відношенні, спираючись на досвід розвитку філософської думки ХХ століття, можна вказати на наступне:

1. На початок ХХ століття наукове мислення «розбилося на цілу низку автономних та ізольованих наукових предметів, чи „наук”, ...зв'язки між цими предметами, чи „науками”, виявилися, по суті, розірваними, ...вся армія учених розбита на ряд загонів, кожен з яких просувається в своєму особливому коридорі і, як правило, не знає..., куди рухаються решта і як вони рухаються, — ...не може і не вміє використати результати і досягнення інших. У підсумку, досить розгалужена і диференційована наука не може сьогодні забезпечити те, що ...звикли називати єдністю наукової картини світу, чи просто єдиною науковою картиною світу»³⁸.

Тотальна диференціація і спеціалізація наукової сфери, за якої „наука вже не виконує функції, яка задає ціле самого мислення, не організує це мислення і діяльність, не створює світогляду”³⁹, призвела в решті-решт до того, що „в середині ХХ століття людство знову підійшло до питання, як йому жити й існувати далі: чи буде воно розвиватися таким чином, щоб зберегти одне і єдине людство, чи ми виберемо принципово інший шлях, і людство розіб'ється на безліч підсистем, кожна з яких буде розвиватися в своїй особливій екологічній ніші?”⁴⁰.

2. Створення за взірцем механіки інших природничих наук і ототожнення з ними самого епістемологічного поняття науки і наукової діяльності, протиставлення так протрактованого наукового мислення всім

³⁸ Щедровицький Г. П. Об одном направлении в современной методологии. — С. 382–383. „Ми вже не можемо, — пише в іншій роботі Г. П. Щедровицький, — говорити про науку як таку, а повинні говорити про наукові предмети... Наука, якщо брати її в епістемологічному поданні, — розпалася на багато окремих наукових предметів, які є замкнутими й автономними епістемологічними одиницями, і, в силу цього, повинні розглядатися як такі. ...Нема навіть фізики як такої — все це переміщується на рівні суспільної і соціокультурної організації, на рівень соціально-психологічних орієнтацій індивідів і суспільних інститутів” (Щедровицький Г. П. Стратегія наукового пошука. — С. 482). Принагідно лише нагадаю, що ще задовго до цитованих робіт Г. П. Щедровицького у 1929 році іспанський мислитель Хосе Ортега-і-Гасет у своїй книзі „Бунт мас” присвятив даній проблемі окремий XII розділ, красномовно назвавши його „Варварство спеціалізації”.

³⁹ Щедровицький Г. П. Перспективы и программы развития СМД-методологии. — С. 549.

⁴⁰ Щедровицький Г. П. Об одном направлении в современной методологии. — С. 396.

іншим (включаючи і гносеологічне в більш широкому розумінні цього слова) видам і типам мислення не тільки позбавило мислення єдності і загальності, не тільки породило довготривалі дискусії про взаємостосунки між наукою й історією, математикою і наукою, між природничими і гуманітарними науками (включаючи заперечення наукового статусу останніх), але й призвело до так званого „розділу типів існування і до парадоксів існування”. Як наслідок, пише Г. П. Щедровицький, виникла ціла низка особливих „просторів” знань і пізнання, які існують самі по собі і по-різному, і нема ніякого єдиного *суперпростору*, який би всіх їх об’єднував і інтегрував для того, щоб довести до цілісності увесь світ мислення і діяльності⁴¹. І саме в умовах відсутності інтегративного суперпростору відбулися зруйнування основних традиційних форм суспільної кооперації, руйнація взаєморозуміння між ученими різних спеціальностей, яка більше за все „діє у напрямі зруйнування соціуму”⁴².

Сутність цієї руйнівної дії ще наприкінці другого десятиліття ХХ століття Хосе Ортега-і-Гасет небезпідставно вбачав у виникненні і поступовому розгортанні антиномії „наука–культура”, яка з кінця ХІХ століття врешті-решт призвела до витіснення культури науковою спеціалізацією і до антикультурних цивілізаційних процесів, які унеможливають кооперацію, взаємопорозуміння і діалог як основу

⁴¹ Див.: Щедровицький Г. П. Об одном направлении в современной методологии. — С. 383–386; Щедровицький Г. П. Перспективы и программы развития СМД-методологии. — С. 551. „Обов’язково цілісної, — пояснює цю вимогу російський методолог і філософ, — щоб виникло відчуття, що ти — людина” (Щедровицький Г. П. Перспективы и программы развития СМД-методологии. — С. 551). Така наполегливість має свій сенс, тому що відповідає певним тенденціям у розвитку європейської філософської думки першої половини ХХ століття. Зокрема можна згадати концепції „життєвого пориву” (*elan vital*) і „творчої еволюції” французького філософа-інтуїтивіста, представника напряму „філософії життя” Анрі Бергсона, з точки зору яких „відкрите” суспільство (таке бажане і сьогодні) з його активністю, здатністю для власного самозбереження постійно перебудовувати себе повинно базуватися на визнанні головною цінністю ідеалів *цілісного* людства. В свою чергу, і німецький соціолог і філософ, представник антипозитивізму й антинатуралізму Карл Мангейм теж пов’язував кризовість епохи ХХ століття саме із зникненням *єдиного інтелектуального світу* з фіксованими і домінуючими цінностями і нормами (див. про це: Грищанов А. А., Овчаренко В. И. Бергсон // Новейший философский словарь / Гл. науч. ред. и сост. А. А. Грищанов. — Мн., 1998. — С. 68; Абушенко В. Л. Манхейм // Там же. — С. 395).

⁴² Див.: Щедровицький Г. П. Об одном направлении в современной методологии. — С. 397.

існування людського світу⁴³. Як наслідок, в суспільстві активно продукується стан „глухоти”, некомпетентності, непокірності супроти вищих інстанцій, а гранично спеціалізований науковець, позбавлений зв’язку з „іншими галузями науки і з тією цілісністю інтерпретаційного всесвіту, що єдина заслуговує на назву — наука, культура, європейська цивілізація”, як зазначає Ортега-і-Гасет, перетворюється в інтелектуально пересічну людину, „ученого неуча” і постає прообразом деструктивної, творчо інертної, автоматизованої маси, примітива, модерного варвара, байдужого до цивілізаційного культуротворення⁴⁴.

Таким чином, спеціалізація, без якої неможлива наукова праця і яка почалася тоді, коли освічену людину називали „енциклопедичною”, бо вона жила „енциклопедично”, у ХХ столітті привела до зникнення „енциклопедичності” (=освіченості як органічної єдності знання), що і заводить ту ж саму науку в кризовий стан, вийти з якого, на думку Ортега-і-Гасета, неможливо без навернення до нової енциклопедичності⁴⁵.

3. Втрата наукою інтегративної функції світоглядотворення, яка задає ціле самого мислення, неминуче ставить питання про зміну місця науки в ієрархії мислення і діяльності людини. З одного боку, пише Г. П. Щедровицький, „ми підійшли до такого моменту, коли повинні обмежити науку, показати її історично обмежений і минулий характер”⁴⁶, тобто зняти

⁴³ «Найнебезпечнішим наслідком... — писав іспанський мислитель, — *однобічної* спеціалізації є те, що нині, коли існує більше „науковців”, ніж будь-коли, є далеко менше „культурних” людей, ніж, скажімо, в 1750 році». Починаючи з 1890 року, в Європі інтелектуальну владу перебирає тип науковця, який „з усього того, що повинна знати освічена людина, знає лише одну науку, і навіть у цій науці знає лише ту маленьку ділянку, яку активно досліджує. Він навіть проголошує як чесноту своє незнання всього, що лишається поза його вузькою науковою ділянкою, і всіх, хто цікавиться суцільністю знання, називає *дилетантами*” (Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас // Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори. — К., 1994. — С. 84, 82).

⁴⁴ Див.: Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас. — С. 81, 82, 83, 84.

⁴⁵ „Щоб поступати, — читаємо у „Бунті мас”, — наука вимагала, щоб науковці спеціалізувались. Науковці, а не сама наука. Наука не є спеціалізована. Вона б *ipso facto* <тим самим> перестала бути правдивою. Навіть емпірична наука, в своїй цілості, не є правдивою, коли відрізати її від математики, логіки, філософії. ...Ньютон міг створити свою фізичну систему, не знаючи глибоко філософії, але Ейнштейн мусив насититись Кантом і Махом, щоб дійти до своєї гострозорої синтези..., щоб *визволити* ...<свій> дух і проторувати вільний шлях для... <своїх> відкриттів. Фізика вступає в найтяжчу кризу своєї історії, з якої може врятувати її тільки нова Енциклопедія, ще систематичніше за першу” (Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас. — С. 81, 84).

⁴⁶ Щедровицький Г. П. Методология и наука. — С. 354, 355.

домінування сцієнтизму, факт кризи якого зафіксований сучасною епістемологією. Криза ця полягає в тому, що наукове знання, будучи неоднорідним⁴⁷, вже не розглядається як основна форма знання і все більший інтерес викликають так звані когнітивні (від *лат.* *cognition* – знання, пізнання) комплекси, пов'язані з різноманітними історичними і духовними практиками, які виходять за рамки традиційних уявлень про раціональність. Антисцієнтична складова присутня у представників різних шкіл і течій філософської думки останнього сторіччя: і у прихильників напряду останньої третини ХІХ — першої третини ХХ століття „філософія життя” (німців Фрідріха Ніцше, Вільгельма Дільтея, Георга Зіммеля, француза Анрі Бергсона), і в позиціях британського філософа, логіка і соціолога Карла Поппера (1902–1994), німецького соціолога і філософа Карла Мангейма (1893–1947), американського філософа і методолога науки Пола Фейєрабенда (1924–1994), американського філософа Річарда Рорті (нар. 1931) й ін.⁴⁸ Правда, хоча представники Марбургської школи неокантіанства кінця ХІХ — першої половини ХХ століття (Герман Коген, Пауль Наторп, Ернст Кассієр) і намагалися звести різні сфери культури до підстав науки, жорстко пов'язуючи пізнання природи, морально-естетичні та релігійні принципи з певними науками, та все ж, як відомо, ще їх так би мовити патрон — Імануїл

⁴⁷ Як відомо, саме в аксіології і завдяки їй зі всією очевидністю була усвідомлена неоднорідність самого наукового знання, коли поряд з природничо-науковим, математичним, технічним було встановлено (конституйовано) як особливе соціальне і гуманітарне наукове знання (див. про це: *Абушенко В. Л.* Аксіологія // *Новейший философский словарь* / Гл. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. — Мн., 1998. — С. 15).

⁴⁸ Так, представники „філософії життя” протестували проти панлогічного обмеження світобудови і вважали, що філософія не повинна спиратися виключно на природничі науки. К. Поппер запропонував принципи фальсифікації (принципової спростованості будь-якого твердження) і „фаліблізма” (гіпотетичного характеру і схильності до помилок будь-якої науки), які теж дають підстави для обмеження науки і антисцієнтичних висновків. К. Мангейм вважав наукове знання не єдиним духовним утворенням, яке продукується в суспільстві, і бачив залежність параметрів будь-якого знання від зайнятої в соціокультурному просторі позиції і заданого бачення („перспективи”). Пол Фейєрабанд, відстоюючи науковий і світоглядний плюралізм, вважав, що наука не є єдиною чи найкращою формою раціональності і її розвиток постає як хаотичне нагромадження довільних переворотів, які не можна вичерпати раціональним поясненням. Звідси як альтернатива допустимість будь-яких позанаукових форм знання. Нарешті, Р. Рорті, прагнучи відмежуватися від сцієнтизму, вважав претензії науки на достеменні знання невиправданими і заперечував плідність традиційної пасивно-споглядальної позиції науковця, вважаючи, що „істинною” є лише та теорія, яка дозволяє „справлятися з оточенням”. (Див. про це: *Новейший философский словарь* / Гл. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. — Мн., 1998. — С. 763–764, 534, 395, 748, 580).

Кант — за всієї своєї прихильності до просвітницьких ідеалів разом з тим вперше чітко позначив проблему границь й умов людського пізнання, рішуче похитнувши цим претензії науки на універсальне значення й універсальні цілі. І саме ця започаткована Кантом тенденція отримала пізніше вагомий імпульс до розвитку не тільки у представників „філософії життя”, але й у таких філософських системах ХХ століття, як феноменологія, екзистенціалізм й ін.⁴⁹ Ось чому варто визнати реальною і продуктивною необхідність у більш вузькому визначенні науки і наукового мислення.

Але, з іншого боку, варто зважити також на те, що сама наука і наукова діяльність не залишилися за останні сторіччя незмінними і науковий пошук, наукове дослідження організуються інакше, ніж це було, скажімо, в ХІХ столітті⁵⁰.

По-перше, наука в якості виробничої сили суспільства, оформленої в особливу сферу діяльності, актуалізувала питання про те, що ж за такого статусу виконує в ній функцію провідного процесу: пізнання, функціонування чи щось інше? Науковий пошук сьогодні, пише з цього приводу Г. П. Щедровицький, „може здійснюватися на периферії науки, тільки окремими вченими, ...але аж ніяк всією системою науки в цілому. Система науки в цілому ніякого наукового пошуку не здійснює, а лише функціонує за внутрішніми законами своєї організації”⁵¹. Звідси необхідність *розрізнення науки як сукупності знань чи системи пізнання і науки як сфери науково-дослідної діяльності*, що існує на основі дії структурно-системних законів, має свою особливу проблематику, залежить від конкретних

⁴⁹ Див.: Румянцева Т. Г. Марбургская школа неокантианства; Румянцева Т. Г. Кант // Новейший философский словарь / Гл. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. — Мн., 1998. — С. 396, 305.

⁵⁰ Г. П. Щедровицький навіть використовує при цьому цілком постмодерний (чи постмодерністичний) за своїм звучанням мотив „смерті науки”, розуміючи, правда, метафоричний гатунок використання цього мотиву. „Йдеться, — пише філософ, — не про вчених... і не про дослідження і розробки — вони продовжуються і будуть й надалі розширюватися все далі і все більше. Йдеться про науку як особливу форму організації дослідницької діяльності й людського мислення, про ту форму організації, яка склалася у ХІХ столітті і саме в цих, ставших вже традиційними і звичними, організаційних формах відображена і зафіксована сучасним наукознавством. Саме про цю організаційну форму науки я і говорю, що... вона помирає чи вже померла” (Щедровицький Г. П. Стратегия научного поиска. — С. 482).

⁵¹ Щедровицький Г. П. Стратегия научного поиска. — С. 474, 472, 473.

суспільних обставин і цілей, чому може не лише розгортатися далі, а може свідомо утримуватися на досягнутому рівні, а то і скорочуватися чи навіть згортатися, оскільки зростання і розвиток науково-дослідної діяльності не завжди і не за всіх умов є благом⁵². Зміна практичного ставлення до науки перетворила її в предмет і об'єкт людської дії, свідомої і цілеспрямованої людської діяльності, розвитком якої можна керувати в тому числі і для того, щоб, крім усього іншого, розвивати ту ж саму традиційну у своїй маніфестації сферу знання, його змісту, методів наукового дослідження — „логосу” у найширшому сенсі цього слова⁵³.

А все це, в свою чергу, по-іншому проблематизує поняття *стратегії наукового пошуку*, яке пов'язується з досягненням свідомих цілей різними шляхами і способами й актуалізується в ситуації співвідношення ядерних, як пише Г. П. Щедровицький, елементів пізнавальної і науково-дослідної діяльності та їх організаційно-управлінського оформлення. За таких умов „в сучасному науковому дослідженні ядерною діяльністю виступає організація, керівництво й управління, а зовсім не пізнання як таке. А тому, коли ми говоримо про стратегію науково-дослідної діяльності, то повинні... аналізувати саме організацію, керівництво й управління, а зовсім не наукове дослідження”⁵⁴.

Це не означає, що наука і наукова діяльність вже не будуть здобувати емпіричні і теоретичні знання, не будуть займатися процедурами порівняння, вимірювання, класифікування й аналітичної систематизації. Це лише означає, що у сфері суто науки (у вузькому розумінні цього слова) вже не знайти тих нових інтеграційних форм організації цілісного світу мислення, пізнання і діяльності, без яких, з точки зору певної аксіологічної світоглядної системи відліку, неможливий перспективний розвиток⁵⁵.

⁵² Див. про це докл.: Щедровицький Г. П. Стратегия научного поиска. — С. 474, 475, 476.

⁵³ Щедровицький Г. П. Логико-эпистемологические и социально-психологические мотивы в современной методологии науки // Щедровицький Г. П. Философия. Наука. Методология. — М., 1997. — С. 279, 280.

⁵⁴ Щедровицький Г. П. Стратегия научного поиска. — С. 479.

⁵⁵ Див.: Щедровицький Г. П. Логико-эпистемологические и социально-психологические мотивы в современной методологии науки. — С. 279–280; Щедровицький Г. П. Перспективы и программы

Причому я не дарма виділив курсивом вставну фразу „з точки зору певної аксіологічної світоглядної системи відліку”, тому що сутність усієї справи полягає саме в ній і безпосередньо залежить від того, які конкретні ідеали і цінності, а краще сказати, який *вибір* певних ідеалів і цінностей первісно і глибинно скеровує усю подальшу діяльність і активне світосприйняття. Не розібравшись в характері цього вибору, в обраних цінностях і ідеалах, слушно зауважує Г. П. Щедровицький, неможливо розібратися і з нашими теоретичними уявленнями. Цей вибір, слідом за російським методологом і філософом, можна сформулювати в таких положеннях, які базуються на категорії *розвитку*⁵⁶ — категорії, вагомістю якої відрізняється наша доба і яка постає самодостатньою цінністю, що визначає багато діяльностей. Ці положення артикуються так:

— людство не може розвиватися нормально, якщо воно розділене на безліч підсистем і світи, що протистоять один одному, маючи своєю межею при цьому окрему людину з її власним поглядом на світ;

— мусить існувати єдине людство, яке повинно бути організоване і координоване в деякій ієрархічній системі, повинно функціонувати і, головне, розвиватися як одне ціле, повинно бути об’єднане єдиною сферою думки, яка створює єдину картину світу⁵⁷.

Ці два положення і є тими вихідними (найпершими і найзагальнішими) критеріальними *методологічними застереженнями, методологічними приписами*, обраними і сформульованими ще без попереднього (як би це не здавалося парадоксальним!) розгляду питання про те, що ж таке сьогодні

розвиття СМД-методології. — С. 549. Безперечно, пояснює свою позицію Г. П. Щедровицький, наука і далі може складатися ніби сама собою, стихійно, в інерції природно-історичного процесу, „і ми ще багато десятиріч, навіть сторіч, будемо отримувати якісь нові результати, відточувати наші уявлення, робити їх все більш строгими і все більш рафінованими. Та головні результати й досягнення вже... на іншому шляху. Шлях подальшого розвитку традиційних наук є неефективним й малопродуктивним не сам по собі, а лише у порівнянні з іншим можливим напрямом і шляхом розвитку мислення і пізнання” (Щедровицький Г. П. Об одном направлении в современной методологии. — С. 395; Щедровицький Г. П. Логико-эпистемологические и социально-психологические мотивы в современной методологии науки. — С. 280).

⁵⁶ Про сучасну проблематику категорії розвитку — див.: Щедровицький Г. П. Стратегия научного поиска. — С. 475–476.

⁵⁷ Див.: Щедровицький Г. П. Об одном направлении в современной методологии. — С. 398.

методологія взагалі і літературознавча методологія зокрема. Але тільки попереднє проголошення цих приписів дає змогу (чи реальну надію) отримати конкретну і — головне — продуктивну відповідь на це питання, чому і будуть присвячені наступні статті циклу.